

65. 9. Черниговская земская неделя. 27 декабря 1913. 10. Шип Н. А. Интеллигенция на Украине (XIX в.): историко-социологический очерк / [под ред. В. Г. Сарбея]. К.: Наукова думка, 1991. 172 с.

References

1. Afanasieva Z. Do istorii Kyivskoho politekhnichnoho instytutu imperatora Oleksandra II [In the history of the Kiev Polytechnic Institute of Emperor Alexander II]. Pamiat stolit. 2007. №4–5. S. 123–131. 2. Voblyi K. H. Narysy z istorii rosiisko-ukrainskoi tsukroburiakovoï promyslovosti [Essays on the history of the Russian-Ukrainian sugar-beet industry]: v 3 t. K.: Vseukrainska Akademiia nauk, 1931. T. 3. 270 s. 3. Voblyi K. G. Opyt istorii sveklo-sakharnoi promyshlennosti SSSR. (Do osvobozhdeniya krest'yan 1861 g.) [Experience of the history of the beet-sugar industry of the USSR. (Before the liberation of the peasants in 1861)]. M.: Izdanie pravleniya sakharotresta, 1928. T. 1. 412 s. 4. Istoriia mist i sil Ukrainiskoi RSR. Dnipropetrovska oblast [History of cities and villages of the Ukrainian SSR. Dnipropetrovsk region]. K.: Instytut istorii Akademii nauk URSR, 1969. (Serii knyh «Istoriia mist i sil Ukrainiskoi RSR»: u 26 t. / holov. redkol.: Tronko P. T. (holova) [ta in.]), 1969. 958 s. 5. Kruhliak B. A. Torhovelna burzhuaziiia v Ukraini (60-ti roky XIX st. – 1914 r.) [Trading bourgeoisie in Ukraine (60s of the XIX century – 1914)]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 1994. №6. S. 72–81. 6. Lortikyan E. L. Gosudarstvo i rynek: ocherki ekonomicheskoi istorii Ukrainy [State and market: essays of the economic history of Ukraine]. ООО «RIREG», 1997. 174 s. 7. Nikolaieva T. M. Rol pidpriemstiv Ukrainy v rozvytku profesiinoi osvity (ostannia tretyna XIX – pochatok XX st.) [The role of entrepreneurs of Ukraine in the development of vocational education (the last third of the XIX – the beginning of XX century)]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 2005. №1. S. 82–96. 8. Khovrych S. M. Z istorii rozvytku vyshchoi tekhnichnoi osvity v Ukraini naprykintsi XIX – na pochatku XX st. (na materialakh Kyivskoho politekhnichnoho instytutu) [From the history of the development of higher technical education in Ukraine in the late nineteenth and early twentieth centuries. (on the materials of the Kiev Polytechnic Institute)]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. 2007. №5. S. 55–65. 9. Chernigovskaya zemskaya nedelya. 1913. №42. 27 dekabrya. 10. Ship N. A. Inteligentsiya na Ukraine (XIX v.): istoriko-sotsiologicheskii ocherk [Intellectuals in Ukraine (XIX century.): Historical Sociological Essay] / [pod red. V. G. Sarbeya]. K.: Naukova dumka, 1991. 172 s.

Mykola Moskalyuk

THE ROLE OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN SPECIALISTS' TRAINING FOR INDUSTRY OF UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE XIX – AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURIES

The article investigates the role of higher educational institutions, entrepreneurs, the history of the development of higher technical education in the training of specialists for industry in Ukraine in the second half of XIX – early XX century. The selection of qualified specialists, the emergence of special educational institutions contributed to the fact that the industry gained specialists who played an important role in the further industrial development of Ukraine. The development of industry contributed to the formation of permanent workers, who were separated from agriculture and deprived of means of production.

Key words: specialists, industry, educational institution, Ukraine, Russian empire, province.

УДК 94(477)

Віктор Сусоров

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ХЕРСОНЩИНІ (1917–1927 РР.)

У статті висвітлюються перші кроки розвитку вищої освіти на Херсонщині у 20-і рр. ХХ ст. На конкретному матеріалі розкрито нелегкий шлях створення і розвитку вищої освіти, показано форми і методи керівництва нової влади щодо підготовки фахівців вищої кваліфікації із середовища робітників і селян.

Ключові слова: вища освіта, робітфаки, кадри вищої кваліфікації, спеціальні курси, сільська інтелігенція.

Проблема розвитку вищої освіти на Херсонщині в 1917–1927 рр. до цього часу спеціально не досліджувалася. Однак певний матеріал побіжно в історичній та краєзнавчій літературі вже висвітлювався [1–3]. У статті на підставі аналізу історичної та краєзнавчої літератури, документів і періодичної преси автор прагне висвітлити становлення та розвиток вищої освіти на Херсонщині у зазначений період.

Відбудова народного господарства, формування нової соціалістичної культури на початку 20-х рр. ХХ ст., викликали потребу в кваліфікованих і політично свідомих кадрах робітників і селян. Зростаючими темпами відбувалося формування кадрів нової інтелігенції. Основну роль у цьому процесі відіграли вищі та середні спеціальні навчальні заклади, кількість яких швидко зростала. В Україні запроваджувалася єдина система вищої технічної, сільськогосподарської і соціально-

економічної освіти, єдиний статут вузів. Перед молодю країною Рад стояло відповідальне завдання-забезпечити кількісну і якісну підготовку нової інтелігенції, яка б повною мірою відповідала вимогам соціалістичного будівництва.

Уряд розгорнув роботу з формування народної інтелігенції із робітників і селян. Для цього змінено правила прийому до вищих навчальних закладів. Початок цій реформі поклав декрет Раднаркому України від 2 серпня 1918 р. «Про правила вступу до вищих навчальних закладів». У ньому зокрема, зазначалося, що «двері вузів відчинені для всіх бажаючих здобути вищу освіту». При вступі до вузів заборонялося вимагати у абітурієнтів дипломи і будь-які документи, крім посвідчень особи. Правом прийому користувалися особи обох статей, які досягли 18 років. Цим декретом був полегшений шлях до вищої освіти робітничій і сільській молоді. З тією ж метою при навчальних закладах створювалися підготовчі курси. Вища освіта перестала бути монополією привілейованих класів.

Уряд України 2 березня 1919 р. видав декрет «Про вступ до вищої школи». Вступати до вищої школи дозволялося тепер кожній особі, яка досягла 16 років, незалежно від громадянства і статі, без подання диплома, атестата або свідоцтва про закінчення середньої чи будь-якої школи. Скасовувалася плата за навчання. З метою налагодження нормальної роботи вищої школи в процесі її перебудови викладачі та студенти звільнилися від призову до армії або отримували відтермінування [4, с. 31].

Країна готувалася до здійснення плану загального обов'язкового початкового навчання. Швидко розвивалася мережа загальноосвітніх шкіл, а це в свою чергу вимагало збільшення кількості вчителів. Педінститути і педагогічні технікуми готували недостатню кількість учителів, тому проводилася робота з підготовки учительських кадрів, піднесення їх ідейно-політичного і фахового рівня. Незважаючи на значні економічні труднощі, партія і уряд піклувалися про школу і учителів. Кількість педагогів щороку зростала, поліпшувалися їхні матеріальні умови. Народний комісаріат освіти України 4 травня 1920 р. прийняв постанову «Про підготовку робітників освіти», якою зобов'язував відділи народної освіти внести до програми вчительських курсів вивчення українознавства та української мови.

У країні встановлено два типи вищої школи: технікуми, що готували спеціалістів вузького профілю та інститути, які випускали інженерів та інших спеціалістів різного фаху. У Херсоні у той час існували два вищих навчальних заклади: інститут народної освіти і сільськогосподарський технікум, що мав статус вищого навчального закладу. Херсонський педагогічний інститут почав функціонувати з листопада 1917 р., а сталося це так. Під час Першої світової війни Юр'ївський (Тартуський) учительський інститут діяв у Прибалтиці. У зв'язку з активним наступом кайзерівської армії у серпні 1917 р. постало питання про евакуацію інституту. В цьому інституті працював начальником-інспектором Терентій Андрєєв – родом із Херсона. Його думка вплинула на керівництво, куди й власне переїхав інститут у листопаді 1917 р. у складі 8 викладачів та 60 студентів на чолі з директором інституту Ф. Страховичем [1, с. 11–12]. Оголошено набір студентів із місцевої молоді. Восени до інституту вступило 40 абітурієнтів: українці, росіяни, греки, євреї, поляки та інші, які заселяли губернію. Так, колишній Юр'ївський учительський інститут був першим інтернаціональним навчальним закладом півдня України.

Херсонський учительський інститут став у липні 1919 р. педагогічним, його реорганізували і запровадили чотирирічний термін навчання. У 1921 р. він отримав нову назву «Херсонський інститут народної освіти» (далі – ХІНО). Створено два факультети: професійної освіти і соціального виховання. У листопаді 1924 р. йому присвоєно ім'я Н. К. Крупської [1, с. 26].

У вищі і середні навчальні заклади була широко відкрита «зелена вулиця» робітникам і селянам. При вступі до інституту від них вимагалось свідоцтво про закінчення середньої школи, вони не здавали вступні іспити. Однак полегшені правила прийому не могли розв'язати проблему оробітничення вузів. Від студентів вимагалися знання. У зв'язку з цим у 1921 р. при інститутах почали створювати робітничі факультети, робітфаки, де малограмотні робітники і селяни отримували свої перші знання про суспільство і природу [5, с. 198]. Оволодівали знаннями для того, щоб мати можливість розвивати ці знання у стінах інститутів. Можливість для кожної людини отримати вищу освіту, що було доступне раніше лише дітям із заможних станів, стало головним досягненням радянського ладу. Навчальні заклади готували робітників і селян до вступу у вузи, у яких навчалися делеговані громадськими організаціями та армією робітники. Робітфаки були передусім індустріально-технічними і сільськогосподарськими закладами. Термін навчання становив два-чотири роки. Робітфаки виступали засобом реалізації принципу пролетаризації вищої школи. Проголошуючи цей принцип, держава відкривала двері до вузів дітям робітників і селян, обмежуючи туди вхід дітям інших категорій населення.

Народний комісаріат освіти приділяв також велику увагу підготовці радянських кадрів народної освіти. Важливу роль у цій справі відіграли вчительські курси. Значну роль у підготовці

вчительських кадрів відіграли і вищі (трирічні) і короткотермінові (2–3–6 місячні) педагогічні курси [6, с. 98, 99].

1922–1923 рр. – період повільного відродження життя, інститут народної освіти з роками українізувався. У 1924 р. відбулося поліпшення економічного становища інституту, а разом з тим і соціально-політичне пожвавлення. Відбувався пошук нових методів та форм навчання. Викладачі проводили політико-виховну роботу, працювали на курсах перепідготовки сільських учителів. Студенти в свою чергу організовували у селах політико-виховну та агітаційну роботу. З першого квітня 1925 р. викладачі ХІНО були переведені на штатну оплату праці із доволі високими окладами. Інститут отримав також значні кошти на ремонт приміщень і наочне обладнання [7–8].

З метою покращання матеріального становища студентів вищих навчальних закладів, робітничих факультетів і технікумів із середовища пролетаріату і трудового селянства, запроваджувалися державні стипендії. Студенти, які отримували державні стипендії, зобов'язані були після закінчення навчання, прослужити на службі у державі за своєю спеціальністю півтора року за кожен рік отримання стипендії [9, с. 222–223]. Уряд розглядав стипендії не лише як важливий чинник матеріального забезпечення, але й як засіб, що сприяв зміні соціального складу вузівської молоді. Вищими навчальними закладами в Україні в 1922–1929 рр. були технікуми та інститути.

Підготовка спеціалістів у середніх спеціальних і вищих навчальних закладах налагоджувалася відповідно до потреб розвитку народного господарства і культури. Створені інститути соціального виховання або педагогічні просвіти готували учителів для загальноосвітніх і професійно-технічних шкіл. Однією із важливих складових частин культурного життя України було формування нової інтелігенції. Провідна роль у цій справі відводилася вузам. Класовий підхід до проблем будівництва вищої школи не зводився лише до зміни соціального складу студентів на користь робітничої та селянсько-бідняцької молоді. Він передбачав також докорінну зміну форм побудови вищої школи, методів організації навчального процесу, викладання та оновлення» викладацького складу [10, с. 57].

Наприклад, багато із молоді села Осокорівки Ново-Воронцовського району намагалися бути освіченими, але не кожен у той час міг отримати середню спеціальну чи вищу освіту, потрібні були кошти. І комсомольці знайшли вихід. Вони щорічно засівали два-три гектари кукурудзи, збирали врожай і реалізували його. На виручені кошти купували навчальні підручники, літературу, частина коштів йшла у фонд тим комсомольцям, котрих направляли вчитися на робітничі факультети. Так, з допомогою комсомольців вищу освіту отримав односельчанин Архип Корнієнко, який потім працював викладачем в одному з одеських вузів [2, с. 116].

Радянська система освіти запровадила механізм періодичного соціального перегляду складу студентів. Зокрема, постанова ВУЦВК та РНК УСРР «Про приймання до вищих шкіл УСРР» від 8 березня 1926 р. рекомендувала такий порядок прийому до вузів, щоб забезпечити можливість вчитися робітникам, селянам, трудовій інтелігенції та кустарям.

Місцеві органи народної освіти докладали занчних зусиль для пошуку підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів. Підвищена увага до них пояснювалася тим, що від педагогів значною мірою залежала політична ефективність ліквідації неписьменності. Важливою ділянкою в загальноосвітній роботі місцевих органів влади були вечірні робітфаки, які даючи знання за середню школу, готували трудящих до вступу у вузу. Надаючи особливого значення їх діяльності у підвищення загальноосвітнього рівня трудящих мас, ЦК партії у вересні 1923 р. прирівняв їх до денних робітфаків. Вечірні робітфаки стали однією із ланок системи освіти дорослих. Місцеві партійні та громадські організації проводили наполегливу роботу щодо покращення соціального складу учнів робітфаків. З осені 1922 р. прийом на вечірні підготовчі курси, а потім вечірні робітфаки проводився виключно за відрядженням партійних та громадських організацій. Під час прийому до технікумів і вузів значна увага приділялася класовому добору студентів. Для цього у місцевих відділах народної освіти створювалися спеціальні відбіркові комісії з представників партійних, громадських та радянських органів. Розподіл місць між організаціями здійснювали губернські комісії. Навчаючись у робітфаках, трудящі отримували знання за середню школу і навички громадської роботи.

На базі позашкільного факультету місцевого інституту народної освіти в Херсоні організовані курси підготовки культпрацівників. У 1922–1923 рр. тут відкрили шестимісячні педагогічні курси, які підготували 40 фахівців з правом учителювання. Діяв тут і кооперативний технікум, почали працювати також ще три технікуми, а також чотири індустріально-технічні та дві сільськогосподарські школи.

Кількість молоді, охопленої навчальними закладами професійної освіти, зросло в декілька разів порівняно з довоєнним станом. Курси для дорослих робітників з ліквідації технічної неграмотності і підвищення кваліфікації мали особливе значення. Підвищувався прийом до вузів

дітей робітників і селян. У серпні 1921 р. Дніпровським повітовим комітетом скеровано сім осіб на навчання до робітфаку сільськогосподарського інституту. Більшість із них були вихідці із селянських сімей [11]. У серпні 1923 р. – 88 осіб, у вересні – 33, а всього за два місяці – 121 особу. У серпні-вересні 1923 р. до херсонських та інших вузів скеровано 113 членів КНС. З них – 89 чоловіків і 24 жінки. У вузи відряджено – 52 і в різні навчальні заклади Херсона – 61 [12, с. 363]. Серед студентів народної освіти та сільськогосподарського технікуму Херсона навчалось 45 % жінок. У вузах і технікумах міста в 1923–1924 навчальному році навчалися 1652 студенти на 300 чоловік більше, ніж у попередньому навчальному [13, с. 44].

У роки відбудови народного господарства значно посилилася увага до підготовки педагогічних кадрів. Проблема учительських кадрів була у той час найгострішою, яка поступово розв'язувалася шляхом збільшення кількості педагогічних інститутів і технікумів та скорочення строків навчання в них. Працівники Наркомосу України розробляючи структуру педагогічної освіти, вважали, що викладач повинен обов'язково мати вищу освіту. Система освіти у цій галузі складалася з двох типів навчальних закладів: вищих 3-річних педагогічних курсів, які в 1925 р. реорганізовано на педагогічні технікуми і мали випускати учителів для молодших класів інститутів народної освіти, що готували кадри для роботи у старших класах загальноосвітньої школи та профшколах і фабрично-заводського навчання. На кінець відбудовного періоду в краї працював інститут народної освіти, у якому навчалися діти робітників і селян, і була необхідна кількість викладачів.

У 1924 році в ХІНО навчався 241 студент, було три факультети: фізико-математичний, мовно-літературний та природничий [14]. На II окружному з'їзді Рад ректор ХІНО у квітні 1925 р. зазначив: «Тернистий шлях, пройдений інститутом до цього часу, буде для наступних студентських поколінь свідком тих історичних моментів, коли на румовищах старого згнилого індивідуалістичного ладу клялися перші підвалини під новий будинок нового трудового колективістичного людського життя. Переживши цю історичну добу, вивчивши її на своєму досвіді й практиці – піде інститут у мандрівку нових десятиліть по шляху, твердо наміченому і незабутньо-записаному великими подіями першої переможної пролетарської революції» [1, с. 161; 15].

ХІНО з вересня 1925 р. вже навчав 451 студента (з 1933 р. його знову перетворено у педагогічний інститут). Сільськогосподарський технікум готував 500 студентів (з 14 серпня 1928 р. став сільськогосподарським інститутом). У 1924 р. технікуму присвоєно ім'я видатного діяча радянської держави О. Цюрупі. У місцевому морському технікумі навчалось 400 студентів [16, с. 161]. У ХІНО питання про стипендії на жовтень 1925 р. ще не остаточно вирішено. Юнаки-студенти у позанавчальний час підробляли на різних роботах. Підробляли і дівчата [17]. У 1926 р. до вузів і профшкіл Херсонського округу прийнято 1184 учнів, за соціальним станом: дітей робітників – 217, дітей селян – 554, з них КНС – 347, кустарів – 33, дітей службовців – 251 та інші [18, с. 39, 44; 19]. Із Херсонщини в 1925 р. направлено у різні навчальні заклади України 301 особу. Із відряджених на робітничі факультети 51 осіб, з них – 44 % селяни і 39 % робітники. Всього до вищих навчальних закладів відряджено 240 осіб, з них селян – 47 %, службовців – 23 %, учнів – 13,55 [20].

У Херсоні в 1926 р. навчалось 756 студентів, з них мешкали у гуртожитку 160, решта проживали на приватних квартирах. Отримували стипендію лише 220 осіб, решта 536 – знаходилися в скрутному матеріальному становищі. У зв'язку з цим у Херсоні упродовж 5–15 вересня 1926 р. проведено десятиденник допомоги пролетарському студентству. В центральному робітничому клубі 11 вересня організований вечір на допомогу студентам. У будинку санпросвіти показано спектакль під гаслом: «Трудова інтелігенція – пролетарському студентству». Кустарі міста також влаштували спектакль у своєму клубі на користь студентів [21–22]. Піклування партії та уряду про поліпшення матеріально-побутових умов студентства призвели до різкого збільшення стипендіального фонду. В 1928 р. студенти соціально-економічних та педагогічних вузів були матеріально забезпечені на 64 %. Студенти технікумів в середньому на 55 % [23, с. 168].

Замість денних на виробництві організовані вечірні робітфаки і вечірні профшколи. 12 січня 1927 р. відбулося урочисте відкриття Херсонського вечірнього робітничого університету, який готував робітників-виробничиків до вступу у вищі навчальні заклади. З доповіддю виступав ректор університету. Університет був розрахований на 50 слухачів. Серед прийнятих було 87 % робітників, 13 % службовців, у тому числі 91 % чоловіків та 9 % жінок. Виступаючі засвідчили, що значний потяг робітників до освіти переконливо свідчив про те, що справа побудови соціалізму знаходилася у вірних руках [24–25]. Це значно допомагало робітникам, не відриваючись від виробництва, вчитися і знаходитися в кращих умовах існування. На робітфак приймалися виключно робітники і наймити віком від 19 – до 30 років, що мали не менше, ніж трирічний виробничий стаж. Курс навчання був дворічним. Ті, що вступали на перший курс, від них вимагали знання за п'ятирічну освіту, хто вступав на другий курс – за семирічну [26].

Вузи все більше ставали дійсно установами, які готували нову радянську інтелігенцію з робітників і селян та дітей службовців. Головним завданням вузів з 1927 р. було не стільки розширення їх мережі, скільки підвищення якості роботи. Народний комісаріат освіти України приступив у січні 1927 р. до реорганізації робфаків. Денних робітничих факультетів при вузах ліквідовано. Викладацький склад у даний час зосереджував свою увагу на громадсько-політичному вихованні студентських мас і створення умов для поліпшення спеціальної фахової підготовки студентської молоді. Долаючи об'єктивні та суб'єктивні труднощі в 20-ті рр. ХХ ст., центральна і місцева влада докладали значних зусиль для створення і розвитку вищої системи освіти, саме в той час закладено міцний фундамент для подальшої роботи у цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Беляев Ю. И., Мишуков О. В., Федяева В. Л., Самсакова И. В. Херсонский державный университет. Исторический нарис 1917–2007. Херсон, 2007. 348 с. 2. Сусоров В. Д. Пусть время расскажет, какими мы были. Херсон: «Штрих», 2006. 476 с. 3. Сусоров В. Д. Херсонщина в 20–30 роки ХХ століття. Херсон: «Айлант», 2014. 552 с. 4. Розвиток української культури за роки радянської влади. К.: «Наукова думка», 1967. С. 31. 5. Політична історія України ХХ століття. В шести томах. Т. 3, Утвердження радянського ладу в Україні. К.: «Генега», 2003. С. 198. 6. Майборода В. К. Про становлення та розвиток вищої педагогічної освіти (1917–1928 рр.) // Український історичний журнал. 1987. №5. С. 98, 99. 7. Херсонский коммуна. 18 апреля 1925. 8. Херсонский коммуна. 6 мая 1925. 9. Культурне будівництво в Українській РСР 1917–1927. Зб. док. і матер. К.: «Наукова думка», 1979. С. 222, 223. 10. Мірошніченко М. І., Мірошніченко В. І. До початків формування робітничо-селянської інтелігенції в Україні в 20-ті роки // Український історичний журнал. 1993. № 10. С. 57. 11. Днепровская коммуна. 25 сентября 1921. 12. З історії соціалістичної перебудови сільського господарства на Херсонщині (1918–1958 рр.). Зб. док. і матер. Вип. 1 (1918–1925 рр.). Херсон, 1957. С. 363. 13. Історія міст і сіл Української РСР. Херсонська область. К.: «Наукова думка», 1972. С. 44. 14. Наддніпрянська правда. 28 серпня 1988. 15. Херсонский коммуна. 19 февраля 1925. 16. Херсону 200 лет. 1778–1978. Сб. док. и матер. К.: «Наукова думка», 1978. С. 161. 17. Вечерний экстренный выпуск. Прилож. к газ. «Червоний селянин». 12 октября 1925. 18. Культурное строительство на Херсонщине 1921–1987. Сб. док. и матер. Симферополь: «Таврия», 1988. С. 39, 44. 19. Наддніпрянська правда. 6 серпня 1988. 20. Экстренный выпуск. Прилож. к газ. «Червоний селянин». 24 сентября 1925. 21. Рабочий. 2 сентября 1926. 22. Рабочий. 4 сентября 1926. 23. Слудський О. Б. Радянське і культурне будівництво на Україні в перші роки боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни (1926–1929 рр.). К.: АН УРСР, 1957. С. 168. 24. Рабочий. 12 января 1927. 25. Рабочий. 14 января 1927. 26. Наддніпрянська правда. 4 квітня 1979.

References

1. Bieliaiev Yu. I., Mishukov O. V., Fediaieva V. L., Samsakova I. V. Khersonskiy derzhavnyi universytet. Istorychny narys 1917–2007 [Kherson State University. Historical essay 1917–2007]. Kherson, 2007. 348 s. 2. Susorov V. D. Pust' vremya rasskazhet, kakimi my byli [Let time tell how we were]. Kherson: «Shtrikh», 2006. 476 s. 3. Susorov V. D. Khersonshchyna v 20–30 roky XX stolittia [Kherson region in 20–30 years of the twentieth century]. Kherson: «Ailant», 2014. 552 s. 4. Rozvytok ukrainkoï kultury za roky radianskoï vlady [Development of Ukrainian culture during the years of Soviet power]. K.: «Naukova dumka», 1967. S. 31. 5. Politychna istoriia Ukrainy XX stolittia [Political History of Ukraine of the Twentieth Century]. V shesty tomakh. T. 3, Utverdzhennia radianskoho ladu v Ukraini. K.: «Heneza», 2003. S. 198. 6. Maiboroda V. K. Pro stanovlennia ta rozvytok vyshchoï pedahohichnoï osvity (1917–1928 rr.) [About the formation and development of higher pedagogical education (1917–1928)]. Ukrainskiy istorychny zhurnal. 1987. №5. S. 98, 99. 7. Khersonskiy kommunar. 18 apreliya 1925. 8. Khersonskiy kommunar. 6 maia 1925. 9. Kulturne budivnytstvo v Ukrainkii RSR 1917–1927 [Cultural construction in the Ukrainian SSR 1917–1927]. Zb. dok. i mater. K.: «Naukova dumka», 1979. S. 222, 223. 10. Miroshnichenko M. I., Miroshnichenko V. I. Do pochatkiv formuvannia robitnycho-selianskoï intelihentsii v Ukraini v 20-ti roky [To the Beginning of the Formation of the Worker-Peasant Intelligentsia in Ukraine in the 20's]. Ukrainskiy istorychny zhurnal. 1993. № 10. S. 57. 11. Dneprovskaiia kommuna. 25 sentiabria 1921. 12. Z istorii sotsialistychnoi perebudovy silskoho hospodarstva na Khersonshchyni (1918–1958 rr.) [From the history of socialist reorganization of agriculture in the Kherson region (1918–1958)]. Zb. dok. i mater. Vyp. 1 (1918–1925 rr.). Kherson, 1957. S. 363. 13. Istoriiia mist i sil Ukrainkoï RSR. Khersonska oblast [History of cities and villages of the Ukrainian SSR. Kherson region]. K.: «Naukova dumka», 1972. S. 44. 14. Naddnyprianska pravda. 28 serpnia 1988. 15. Khersonskiy kommunar. 19 fevralia 1925. 16. Khersonu 200 let. 1778–1978 [Kherson 200. 1778–1978]. Sb. dok. y mater. K.: «Naukova dumka», 1978. S. 161. 17. Vechernii ekstrennyi vypusk. Prilozh. k gaz. «Chervonii selyanin». 12 oktyabrya 1925. 18. Kul'turnoe stroitel'stvo na Khersonshchine 1921–1987 [Cultural construction in the Kherson region 1921–1987]. Sb. dok. i mater. Simferopol': «Tavriya», 1988. S.39, 44. 19. Naddnyprianska pravda. 6 serpnia 1988. 20. Ekstrennyi vypusk. Prilozh. k gaz. «Chervonii selyanin». 24 sentyabrya 1925. 21. Rabochii. 2 sentyabrya 1926. 22. Rabochii. 4 sentyabrya 1926. 23. Slutskiy O. B. Radianske i kulturne budivnytstvo na Ukraini v pershi roky borotby za sotsialistychnu industrializatsiiu krainy (1926–1929 rr.) [Soviet and Cultural Construction in Ukraine in the First Years of the Struggle for the Socialist Industrialization of the Country (1926–1929)]. K.: AN URSR, 1957. S. 168. 24. Rabochii. 12 yanvarya 1927. 25. Rabochii. 14 yanvarya 1927. 26. Naddnyprianska pravda. 4 kvitnia 1979.

Viktor Susorov

DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN KHERSON (1917–1927)

The report highlights the first steps to develop a higher school in the Kherson region in the 1920s. The concrete material reveals the difficult way of creation and development of higher education, shows the forms and methods of leadership of the new government regarding the training of highly qualified specialists from among the robots and peasants.

Key words: higher education, workers' faculty, highly qualified personnel, special courses, rural intelligentsia.

УДК 94(477.8): 37.018.51] «1939/1941»

Володимир Старка

ЗАХІДНОУКРАЇНЬСЬКА СІЛЬСЬКА ШКОЛА В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ 1939–1941 РР.

У статті, опираючись на широку джерельну базу та наукові публікації, розкрито безпосередній механізм впровадження радянської освітньої політики в західноукраїнському селі. Відображено трансформацію дошкільної та загальноосвітньої системи. Окремо аналізується організація ліквідації неписьменності серед дорослого населення. Висвітлено матеріальне і кадрове забезпечення шкіл, правовий та економічний статус освітніх працівників.

Ключові слова: західноукраїнське село, освітня політика, радянська влада, селянство.

Освіта, на усіх етапах українського державотворення, залишалася стрижневим компонентом національної свідомості. Освітня реформа, котра впроваджується сьогодні в незалежній Україні, зумовлює потребу, звернення до попереднього історичного досвіду. Упродовж ХХ ст., освітянська галузь в Україні зазнала чимало перетворень. Вивчення і врахування здобутків і помилок минулого, дозволить уникнути негативних прорахунків на сучасному етапі.

Варто зазначити, що кожен політичний режим намагається запровадити власну систему ціннісних орієнтирів. Тому, в умовах змін моделі державної влади, перетворень зазнають історичні традиції, соціальна ментальність та повсякденне життя населення. Людина завжди адаптується до нових умов життя, така її природа. Не можна стверджувати, що цінності спільнот можуть миттєво, радикально видозмінитися, як за помахом чарівної палички. Процес формування нової ціннісної системи, значною мірою залежить від сприйняття ти чи інших переконань, ідей, бачень, представниками різних поколінь та соціальних прошарків. Як зазначає психолог Ю. Шайгородський: «Співіснування цих відмінностей є суттєвим чинником процесу політичної соціалізації». Згаданий дослідник вказує, що для представників старшого покоління має місце процес ресоціалізації, тобто переосмислення духовних цінностей, адаптації до нових суспільно-політичних умов, «молоде покоління, не маючи попереднього досвіду, стикається з процесом засвоєння і набуття нового соціального, духовного й політичного досвіду, шляхом доручення до суспільно-політичних, економічних та духовних процесів» [17, с. 89].

Важливе місце у формуванні та підтриманні ціннісних орієнтації соціальної спільноти відіграє освіта її учасників. Власне чи не найбільше потерпають від суспільних трансформацій учні та вчителі, як головні дійові особи цих процесів.

У пропонованій автором статті пропонуємо розглянути вплив суспільних трансформацій на освітню сферу, на прикладі дослідження історії повсякденного життя західноукраїнської школи, упродовж вересня 1939 – червня 1941 рр. Окреслений період, серед пересічного громадянина отримав назву «за перших совітів». Саме так, селяни коротко описували суть радянських суспільних перетворень. Реформа освітньої системи Східної Галичини, чи не єдина, котру більшовики майже цілковито впровадили у доволі стислі терміни.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що автором на основі архівних джерел та напрацювань попередніх дослідників, аналізується повсякденне життя західноукраїнської сільської школи в умовах суспільних трансформацій 1939–1941 рр.

Мета публікації – дослідити процес впливу реформування радянською владою системи шкільної освіти Східної Галичини, на повсякденне життя вчителів та учнів, упродовж вересня 1939 – червня 1941 рр.

Незважаючи чималу кількість публікацій, присвячених історії освіти на території західноукраїнських земель, за межами інтересів дослідників залишилося чимало важливих нерозв'язаних проблем. Зокрема, окремо не вивчалось питання повсякденного життя сільської школи упродовж вересня 1939 – червня 1941 рр.